

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2019
01

VÁLYOG | Hassan Fathy építésze
NAPJAINK FÖLDÉPÍTÉSZETE | Martin Rauch
FÉNNYEL ÖLTÖZTETETT TEREK | Székely Orsolya
FŐÉPÍTÉSZEK | Erhardt Gábor — Erdőbénye, Tállya, Abaújszántó
Vándorokból mesterek | Sziklai Ákos
Az elveszettnek hitt magyar hősepikáról | B. Kovács István

Vályog. Megkerülhetetlen, több ezer éves építőanyag a Kárpát-medencében és az egész világon. Egyes becslések szerint az emberiség fele földfalú házban lakik, Magyarországon pedig a lakások 14%-a vályogfalú, miközben a panellakások aránya 13%!

A vályog a kézművesipar terméke – mai túlszabályozott világunkban vesztesre áll a nagyipari termékekkel szemben. Éppen ezért érdemes odafigyelni az ebben a lapszámban bemutatott osztrák vályogépítő mesterre, aki az utóbbi harminc év európai vályog reneszánszának motorja. Miközben a magyar jogi környezet nem könnyíti meg a vályogépítést, **Martin Rauch** templomot, ipari épületet és egyetemi kutatóközpontot épít...

Európai és hazai példák mellett bemutatjuk a legújabb egyiptomi kutatásokat, a közösségi és szociális építészet területén végzett életművéért Aga Khan elnöki díjban részesített **Hassan Fathy** építész munkásságát. Fathy épületeiben Egyiptom hagyományos építőanyagának és szerkezeteinek segítségével próbálta megszólaltatni a hely szellemét – az internacionalista, a helyre érzéketlen típusépítészet helyett saját országa építészeti értékeinek bemutatásával, felemelésével.

A magyarországi vályogépítések számának növekedésénél sokkal jelentősebb mértékben emelkedik az alkotótáborok, szakmai képzések, előadások száma. Ezeken építészek, építészhallgatók, építkezni szándékozó informatikusok és népzeneészek együtt tanulják vissza ennek az anyagnak a titkait. Az egyetemi diplomamunkák között minden évben egyre több vályogfalú épületet találunk. A diákok az európai példák tapasztalatait leszűrve használják fel a vályog különböző szerkezeteit. Ez reményt ad arra, hogy a jogi környezet lassan követni kényszerül a felhasználók igényeit, és egyre több épületünk épülhet ezzel a környezetbarát, a használói egészségét védő építőanyaggal.

WÁLYOG

Vályog

- 06 Anyagok régi-új szerepben | Hassan Fathy építésze (Vasáros Zsolt)
Hassan Fathy (1900–1989)
- 14 Napjaink földépítésze | Vályogház Ausztriában (Csóka Balázs)
Martin Rauch
- 20 Vályogépítész Euróában | Interjú Martin Rauchhal
(Csóka Balázs, Radev Gergő, Tóth Péter)
Interview with Martin Rauch
- 26 Vályog, újra! | Kockaház-átalakítás Budajenőn (Radev Gergő)
- 32 Vályogépítés ma | A hazai szabályozás fogságában (Rácz Tamás)

Főépíté szek | Master Architects

- 36 Interjú Erhardt Gáborral (Dénes Eszter)
Interview with Gábor Erhardt
- 44 Fénnel öltöztetett terek | Interjú Székely Orsolya üvegművésszel (Dénes Eszter)
Interview with Orsolya Székely
- 54 Vándorokból mesterek | Interjú Sziklai Ákossal (Terdik Bálint)
Interview with Ákos Sziklai
- 60 Akiket homlokon csókolt Pomona istenasszony
Fajtamentés és közösségépítés a tündérkertekben
- 64 Magyar hősepika | Az elveszettnek hitt magyar hősepikáról (B. Kovács István)
- 72 Machaerus III.
Újabb kötet a kutatás 50. évfordulójának tiszteletére (Dvorszky Hedvig)
- 70 Sárkollektíva Egyesület (Radev Gergő)
- 73 Öko Home Expo | Budapest – 2018 (Bihari Ádám)
- 74 Hírek
- 75 Makovecz Imre Alapítvány – Új építészeti előadás-sorozat

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata.
Kiadja az Egyesülés nevében
a Kós Károly Alapítvány.

Kós Károly Alapítvány

1034 Bp., Kecse u. 25.
Bankszámlaszám:
10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41

Felelős kiadó:

Dévényi Sándor és Zsigmond László
Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre**
Főszerkesztő: Dévényi Sándor
Felelős szerkesztő: Dénes Eszter
Titkár: Salamin Krisztina

A szerkesztőbizottság tagjai:

Buella Mónika, Csóka Balázs, Erhardt Gábor,
Jánosi János, Kuli László, Szűcs Endre,
Terdik Bálint, Tóth Péter, Turi Attila
Lapterv és tipográfia: Vízvárdi András
Angol fordítások: Móra Zoltán
Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest
Honlap: www.orszagepito.hu
ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással,
az Alapítványtól igényelt csekken
vagy személyesen.

Ügyintézés, régi példányok árusítása:
Artbureau Kft.

1065 Bp., Nagymező utca 4. I/128.,
telefon/fax: (+36 1) 322-0677;
e-mail: haabkatalin@gmail.com

Egy szám ára: 800 Ft

Előfizetési díj a 2019. évre 3000 Ft,
külföldi előfizetőinknek a
postaköltséget is felszámítjuk.

nká MMA

Támogatók:

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
Bonex Építőipari Kft., Arker's Stúdió Kft.,
Farkas Építészroda Felületkémia Kft.,
Forma Rt.

A **KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY** köszönetet mond mindazoknak, akik 2017-ben személyi jövedelemadójuk 1 százalékával támogatták. Az Alapítvány számlájára ebből a forrásból 2018-ban beérkezett 87 967 forintot a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának működtetésére fordítottuk.

Kérjük, hogy 2019-ben is támogassák ideai adójukból Alapítványunk célkitűzéseit!

Adószámunk: 19193580-2-41

HASSAN FATHY ÉPÍTÉSZETE

Vasáros Zsolt

Az ún. Village Workshop főhomlokzati részlete (1963–67), mely befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

"I want to bridge the gulf that separates folk architecture from architect's architecture."

„Át akarom hidalni azt az öblöt, amely a népi építészetet az építészek építészettől elválasztja."

Hassan Fathy

Hassan Fathy (1900–1989) generációk példaképe, az építészeti oktatás megkerülhetetlen alakja. A 20. század építészetről szóló összefoglaló munkák általában tárgyalják munkásságát; a híres új-gournai kísérlettel a közösségi alapú építés és tervezés alapjait rakta le már az 1940-es évek közepén. Az egyiptomi építésről megjelent – és évről évre megjelenő újabb – monográfiák, szócikkek, ismertetések és disszertációk száma lassan ezres nagyságrendű. Ez nemcsak az iszlám világ 20. századi építészete, és az abban különleges helyet elfoglaló Hassan Fathyra hívja fel a figyelmet, hanem az építész egyetemes jelentőségét is mutatja.

kozni. Szinte megszállottan kereste az ősi anyag használatában és a hagyományos formák új funkciókkal történő házasításában rejlő lehetőségeket. 1941-ben diákjaival asszuáni tanulmányutat szervez. Itt fedezi fel a núbiai építészeti formáiban, elsősorban a boltzatokban és a szerkezeti egyszerűségben rejlő lehetőséget. Ennek kibontakoztatására – több kisebb sikeres projekt megvalósítása után – az új-gournai modellfalu tervezésekor kapott lehetőséget. Ebben az időben épült Alexander Stoppelaëre belga származású restaurátor háza a Királyok völgye közelében, Luxorban a nyugati parton, illetve Garagusban a jezsuita szerzetesek megbízásából létrejött kerámiamanufaktúra, a kulturális központ és az iskola. Ennek tervezése

félbemaradt, az épületek java része Fathy közreműködése nélkül, a tervek módosítása után valósult meg. Ebben az időben épültek további iskolái is. A faresi tíz tantermes általános iskola még áll, előremutató, ma is érvényes professzionális munka, számtalan tervváltozat-előzménnyel, az edfuit már lebontották. 1953-ban visszatér Kairóba, ahol 1954-ben a Művészeti Kar építészeti tanszékének lesz a vezetője. 1957-ben elhagyja Egyiptomot, elsősorban a nehézkes bürokráciára hivatkozva Athénben vállal munkát, majd 1961-ban tér vissza hazájába. Ekkor költözik be a Darb el Labbanah utcai lakásba a Citadella és a Szultán Hasszán, valamint az Al-Rifá-i mecsetek közelébe, itt él 1989-es haláláig. Életműve sok tekintetben

Fathy Alexandriában született, nyolcéves korában Kairóba költözik a család. Építészdiplomáját Kairóban szerzi meg 1925-ben. A kozmopolita felfogású, több nyelven beszélő építész zenélt, drámákat írt, festett, és pályafutása kezdetén több munkája egyértelműen tisztán modernista felfogású volt. Első megbízatása egy általános iskola tervezése volt Talkhában, emiatt 1926-ban tanulmányúton vesz részt. Érdeklődése már ekkor a vidéki, a rurális életforma, és annak építészete felé fordul. 1930 és 1946 között az École des Beaux Arts in Cairo tanára. Az 1930-as évek végére konkrét prototípus-kísérletekkel a vernakuláris építészettel kezdett foglal-

▲ Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója (1981) Gerf Husszeiben, a Nassser-tó partján

◀ Mecset Új-Gournában (1945–1948), a könyvtár homlokzati részlete

ANYAGOK RÉGI-ÚJ SZEREPBEN

Hassan Fathy építészete

Szöveg, fotó: Vasáros Zsolt

számos kérdést vet fel. A kezdeti munkák után szakmai sikereit és legnagyobb kudarcait a vernakuláris kísérletek jelentik, amelyeket az 'Architecture for the Poor', azaz a szegények építészeteként is szokás jellemezni. Ezzel a címmel jelent meg több kiadásban az új-gournai munkáját összefoglaló könyve is. Életének és szakmai munkásságának utolsó harmada kifejezetten sikeresnek tekinthető, ekkor azonban munkáját zömmel gazdagok számára tervezett villák, nagykövetségek jelentik. Utóbb megérkeznek azok az elismerések, amelyek a korábbi, vernakuláris építészeti munkásságát nemzetközi szinten is méltányolják. 1980-ban megkapja az Aga Khan Award for Architecture elnöki díját, 1984-ben az UIA aranyérmét. 1981-ben Párizsban

a Pompidou Központban kiállítás nyílik Fathy munkásságából, egy évvel később a kurátor, Jean Dethier angolul is megjelenteti az első összefoglaló publikációt az építésről. Ugyanebben az évben kezdődik meg Új-Mexikóban (USA) egy nonprofit oktatási alapítvány szervezésében az utolsó, csak részben megvalósult, Egyiptomon kívüli projektjének építése. Ennél visszatér az első vernakuláris kísérletek „tisztaságához”, reprezentálva a helyi hagyományokon alapuló építés létjogosultságát, mind ezt sajátos egyiptomi forma- és hagyományáttel fűszerezve.

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának missziója (Hassan Fathy Survey Mission) 2015 tavasza óta nyolc al-

kalommal, mintegy negyven magyar építész és építészhallgató közreműködésével járt Egyiptomban azzal a céllal, hogy Hassan Fathy még fennálló építészeti örökségét teljes körű felméréssel dokumentálja. Ez mintegy ötven épület, illetve épületmaradvány rajzi és fotódokumentációját jelenti. Felső-Egyiptomban – Luxorban, Garagusban és Faresben – elsősorban korai munkásságának emblemikus épületei lelhetők fel. Ugyanakkor Új-Bárisz (Kharga-oázis) torzóként fennmaradt települése a monumentális vályogépítészet szomorú mementója. Gerf Husseinben Anwar Sadat befejezetlenül maradt elnöki nyaralója viszont késői korszakának fontos alkotása. 2018-ban elkezdjük felderíteni Kairó és Alexandria környékén a még meglévő

épületeit, elsősorban a korai műveket, illetve amelyek kapcsolatba hozhatók korai munkásságával. A munka még nem ért véget: néhány speciális engedélyhez kötött, vagy nehezen megközelíthető, illetve megtalálható objektum kutatása még hátravan. Jelen tanulmányban részletesebben két kiemelten fontos, településléptékű projekt, az Új-Gourna és Új-Bárisz kapcsán megfigyelhető építészeti összefüggésekre térünk ki.

Új, vagy a korábbiakat kiegészítő, azokat esetenként felülíró megállapításokat a szakirodalom alapján nehéz megfogalmazni, annak ellenére, hogy bizonyos archívumok kutathatóvá vált anyagai még számos felismerést rejthetnek. Kutatásunkat azonban más,

elsősorban a helyszíni tapasztalatok és az azokból levonható következtetések inspirálták. Ennek egyik oka a kutatást megelőzően megfigyelt, a Fathy publikált tervei és a megvalósult épületek közötti számottevő különbségekben és azok fontosságában keresendő. A publikációkban gyakran ismétlődnek az archív tervrajzok és fotók, ritkán jelennek meg friss felmérések, a legtöbbször azok is csak bizonyos részleteket, pl. alaprajzot, vagy 1-1 homlokzatot mutatnak. Ezt számos épület esetében észleltük. Továbbá azt is, hogy bizonyos épületek, különösen az intenzív használatnak kitéttek amortizációja felgyorsult, így a lehetőség szerint teljességre törekvő építészeti felmérési dokumentáció elkészítése indokoltta, mi több, sürgetővé vált.

◀ Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója [1981] Gerf Husseinben, a Nasszer-tó partján

▲ A piac természetes hűtését elősegítő felépítmények (1963–67). Az épület befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

Új-Gourna (1945/46–) építése világhírűvé tette Fathy nevét, az ott részben felépült Model Village, a modellfalu a közösségi tervezés és építés archetipusának számít. A tény azonban az, hogy a terveknek csupán alig a negyede valósulhatott meg: a tervezés és a kivitelezés közötti elkövetett hibák és tévedések miatt végül leállt az építkezés. Új-Gourna építéstörténete és keletkezéstörténete önálló monográfiát is megérdemelne, de röviden összefoglalva a tervezés indíttatása nagyon is profán volt. A Luxor–Nyugati parton élők jó másfél évszázada az egykori nemesi temető dombjain telepedtek meg, ahol lényegében az ottani ókori sírok ezreinek fosztogatásából éltek. Mindezt az illetékes hatóság az 1940-es években meg akarta állítani, így arra kérték fel Fathyt, hogy a törzsi gyökereket még őrző, sajátos klánokba rendeződött családok számára tervezzen egy önálló falut. Minden együtt állt az építész számára, hogy megvalósítsa álmait: a núbiai tanulságok, a vályogépítészeti iránti rajongás és a gazdag történelmi rétegzettség intenzív munkára sarkallta. A fennmaradt tervek, feljegyzések százai, és az első könyve Új-Gourna építéséről az építész eltökéltségét mutatja. A publikációk okkal modellértékűnek mutatják be a projektet,

ugyanakkor rávilágítanak a vélt és valós hibákra is. A kudarc pontos, és egymással is bizonyára összefüggő okai még tisztázásra várnak. A manapság Új-Gournában élők szinte teljes egészében „felülírták”, azaz lebontották és újraépítették a település jó részét. Csak a középületek egy része maradt meg (színház, mecset, szeráj, marhapiac), míg mások teljesen eltűntek (fiúiskola, lányiskola, művészeti központ, kiállítóter). A lakóházak közül már csak torzók és igen romos épületmaradványok maradtak. Sajnos 2016-ra Fathy saját háza is kritikus állapotba került, azóta szinte rommá vált. A bontások a kutatásunk idején is folytak, ugyanakkor az UNESCO védnöksége alatt jelentős helyreállítás van készülöben. A kérdés csak az, lesz-e még mit megmenteni, vagy a visszaépítés marad az egyetlen lehetőség. Míg Új-Báriszban elsősorban a gazdasági és a középületek – és két villa – épültek meg, addig Új-Gournában a középületek mellett a lakóházakon volt a nagyobb hangsúly. Szerencsétlen módon érintetlenül már egyetlen lakóház sem áll, az alaptípusok reprezentánsai helyszíni kutatásunk idején még részben dokumentálhatók voltak. A Fathy építészetiével kapcsolatos kutatás elsődleges eredményei, azaz a felmérések mel-

lett igazán fontos a tervezési elvek változásait megkeresni. A tradicionális technika, azaz a vályogépítészeti propagálása mellett Fathy a történelmi építészeti technikailag megvalósítható, statikailag evidens és formailag gazdag jelentéstartalommal bíró eszköztárát vonultatta fel. A régi-új anyag tektonikai lehetőségei az ókor óta nem változtak, a történelmi terek és formák jelentéstartalma is nagyjából ugyanaz volt. Itt említhető Fathy közismert „tévedése”, vagy szándéka (?) a kupolákkal és boltozatokkal kapcsolatban. A Felső-Egyiptomban hagyományosan lapos tetős (!) lakóházak közösségi tereinek fedése esetében Fathy az ún. núbiai boltozatokat és a fátimida (Kr. u. 10–12. század), illetve ajjubida (Kr. u. 12–14. század) ihletésű kupolákat alkalmazta. Előbbi a hagyományos környezetben elsősorban istállók és gazdasági épületek fedéséül szolgált, utóbbiak pedig a sír- és mauzóleumépítészeti, továbbá a mecsetek világából voltak ismertek. Mindezek egyrészt ellehetetlenítették a felfelé való terjeszkedést, ugyanakkor a lakókból – a banális, illetve mortuális karakterük miatt – ellenérzéseket váltottak ki. A horizontális bővítés lehetősége a kötött utcarendszer, azaz a terv miatt eleve korlátozott volt.

▲ Hassan Fathy saját házának homlokzati részlete Új Gournában (1945–1948)

Új-Bárisz esetében a publikációk tanúsága szerint a hatnapos háború (1967) sodorta el a település befejezését, amely így torzóként is a másik fontos, bizonyos szempontból talán legfontosabb műve Fathynak. Itt számottevő bontást és amortizációt nem figyelhettünk meg, az eleve befejezetlen épületek távolsága a később kiépült településtől „megóvta” az építőanyagként történő újrahasznosítást. A Fathy által itt alkalmazott ún. sandbrick (homoktégla) újrahasznosíthatósága is kérdéses, legalábbis a völgyben használt égetetlen vályog- vagy agyagtégelához képest bizonyosan. Kivételt az ún. villaépületek jelentenek, amelyeket időnként művészeti iskolák használnak. Ez a településléptékű alkotás különleges helyet foglal el az életműben. A tervezés körülményei, a problémafelvetés léptéke és célja Fathy mint tervező személyében mondhatni a legjobb helyre került. 1963-ban indult el a tervezési folyamat, amelynek alapját a Kharga-oázisban feltárt vízkészletek adták. Ez a Desert Development Organizationt egy 250 családot befogadó, új mezőgazdasági termeléssel foglalkozó település tervezésére sarkallta. A megvalósítás három évvel később kezdődött, majd 1967-ben, az Egyiptom számára súlyos kudarcra végződő hatnapos háború miatt abba maradt. A település végül a régi falu helyén bővült. A néhány megvalósult épület azóta is torzóként, javarészt befejezetlenül áll a sivatagban. Az épületegyüttes megépült elemei közül a település egyfajta központjaként is felfogható piac a legkülönösebb. Az Új-Bárisz előtti munkáin megfigyelhető építészeti eszköztár egységesnek tekinthető, az egyes tipikus, Fathyra, de nem csak rá jellemző elemek kompozíciója harmonikus, arányai azonban még a történelmi építészetben keresendők. A piac épülete azonban különleges kompozíció. Fathy itt is, mint Új-Gourna esetében, a tradicionális építészetből indult ki, tanulmányozta a tervezett Új-Báriszhoz közeli

▲ Színház Új-Gournában (1945–1948), a főhomlokzat részlete (1945–1948)

▲ Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója Gerf Husszeiben, a Nasszer-tó partján (1981) ▲ ▼

régi falut, valamint a Dakhla-oázis régi településeit. Ezek a Nilus völgyében megfigyelhető építészethez képest több újdonsággal is szolgáltak. Mivel a nyári időszakban az extrém hőmérséklet elleni védekezés különös, jóllehet evidens eszköze az árnyékolás, így az oázisok ősi településmagjai szűk, kanyargós, sokszor fedett utcákkal épültek, és a Nilus-völgyi épületegyüttesekhez képest jóval tömörebb,

zártabb kompozíciót alkottak. Fathy az oázis települések mellett Bagawat ókeresztény temetőjének sírmauzóleumait is fontos előképeknek tekintette. Mindezek hatása azonban csak részleges, ugyanis sem a szűk, fedett utcák, sem pedig Bagawat emberléptékű téglapítészete nem érzékelhető közvetlen módon az új-báriszi épületeken. Bizonyára fontos volt Fathy számára a megismerhető épített környezet, és jól

▲ Udvari homlokzat részlete. Piac, Új-Bárisz, Kharga-oázis (1963–67)

A piac boltozott terének részlete (1963–67). Az épület befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

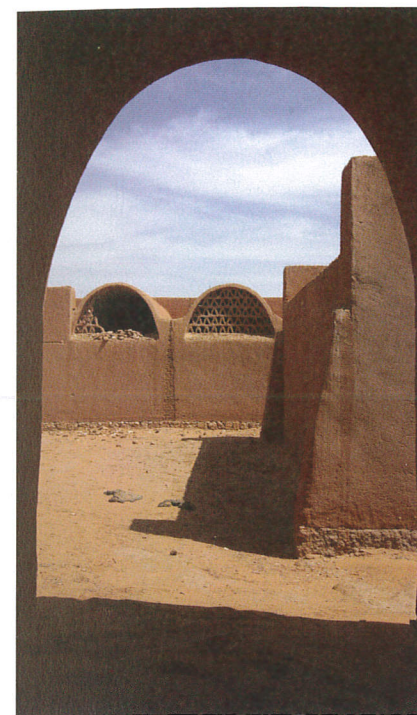
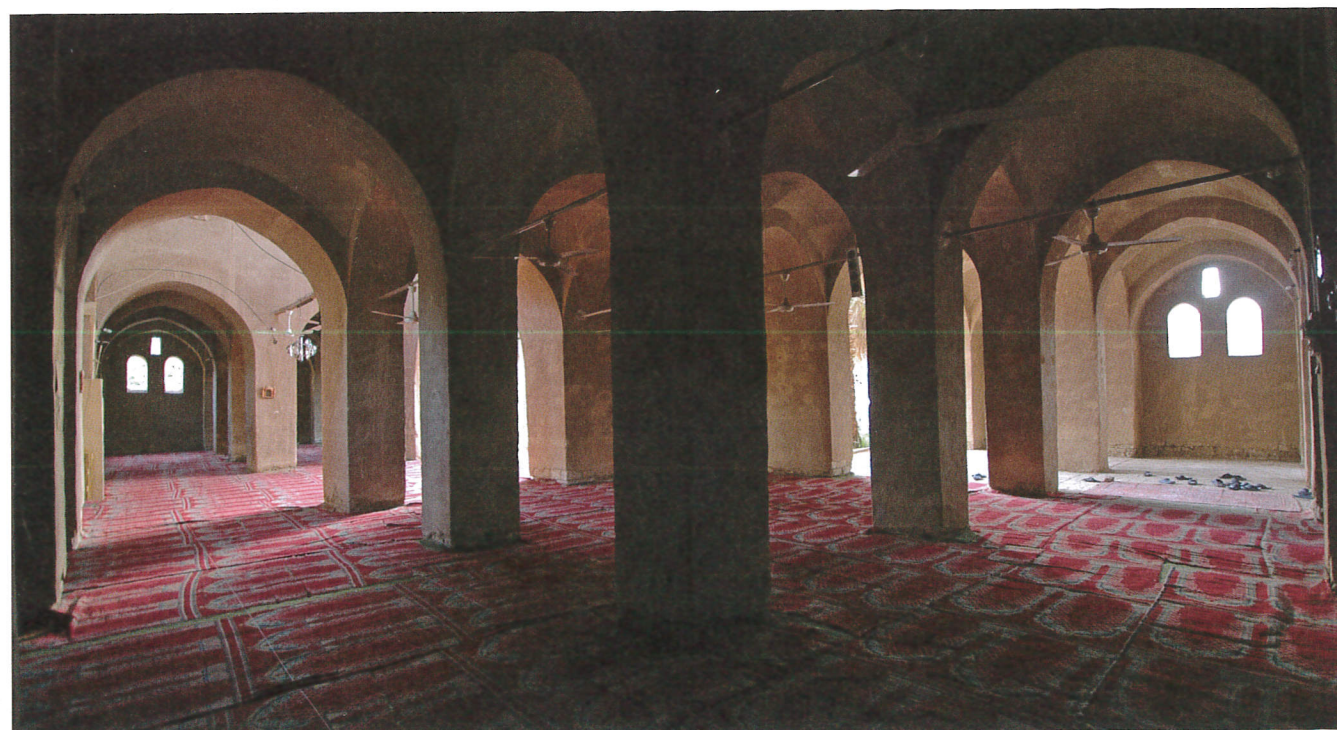
ismerjük a korai vernakuláris épületeinek és terveinek formavilágát. Új-Báriszban mégis valami más történt. Mint ismeretes, 1957-ben egy időre elhagyta Egyiptomot, Athénba költözött, ahol **Constantinos Apostolou Doxiadis** vezetése mellett dolgozott. A hagyományos értékeken és ökológikus építészeti alapvetéseken nyugvó iraki és pakisztáni közösségi projektek mellett az afrikai Cities of Future programban is részt vett. 1963-ban tért vissza Egyiptomba, és szinte rögtön megkezdte Új-Bárisz tervezését. Az 1942–1957 között tervezett és felépült épületei korai korszakának koherens, világosan olvasható alkotásai. Az építészeti eszköztár egyfajta elemkészletként értelmezhető hagyományos formák, mint a fátimida kupolák, az ún. núbiai boltozatok és a sorolt kupolákkal fedett térsorok történeti gyökerei egyértelműen kirajzolódnak. Ezek eredetének egy része a 19. század végén és a 20. század első harmadában, az akkor népszerűvé vált téglapítészeten keresendő. Fathy „újra feltalálta”, illetve „nemzeti” kontextusban nép-

szerűsítette ezt az építészeti világot. Új-Báriszban a Village Workshop külső árkaos homlokzata részben az új-gournai marhapiac raktársorát idézi, ugyanakkor itt tornácként új értelmet is nyer. Igazán különleges azonban a piac építészete. Fathy a déli traktusban természetes légáramlás segítségével hűtött tereket tervezett. A helyszíni mérések alapján 8-10 fokkal, egyes publikációk szerint nyáron akár 15 fokkal is hűvösebb hőmérséklet keletkezhetett egyrészt az árnyékolás, másrészt az aktív légáramlás okozta hűtés miatt. Ennek jól ismert építészeti eszköze az ún. malqaf volt, melynek elvét Fathy az eszköztárából jól ismert núbiai boltozatokkal és kupolákkal követte le. Ehhez fogható megoldás korábbi épületen nem ismert. A malqaf általában faszerkezettel épült, és additív módon kapcsolódott az épületekhez. A nagy belmagasságú belső terekhez pincésint csatlakozott. A szűkös, ezáltal a levegő mozgását gyorsító légaknák összekapcsolták a földszinti tereket és a pincét, az így lehűtött levegő a folyamatos széljárás miatt

A piac udvari homlokzatának részlete (1963–67), Új-Bárisz, Kharga-oázis

tudta átjárni a tereket. A nagy léptékű megoldás jól érzékelhető, mondhatni, jól olvasható a tetőfelépítményeken. Az udvari homlokzatokon és a tetőkön másutt nem látható kompozit építészeti kialakítást, egyedi, mással össze nem téveszthető karaktert eredményezett. Az udvar északi homlokzata a magas és lényegében tömör falakra ültetett boltozatsor miatt indusztriális karakterű. Az északi traktus megnyújtott, karcsú pengefalakra állított paraboláivú boltozatai és a perforált falszövet is a szél beáramlását segíti. A térsor összetett kupola- és boltozatos formai és tektonikai értelemben is túllépnek a történeti gyökerű for-

mák újragondolásán: a kopt templomok szentélyeinek bonyolult boltozatait idézik. Fathy itt virtuóz módon, eddig nem látott kompozíciókban alkalmazza a védjegyévé vált eszközt, miközben azok igen hatékonyan egy célszerű funkciónak is megfelelnek. A részletes dokumentáció alapján készült térelemzések feltárták az épület működési és kompozíciós elveit. Az egyébként additív karakterű alaprajzi szerkesztésre összetett térbeli világ épül, és életműben, különösen még néhány fontos késői alkotásban az új-báriszi tapasztalatok fontos szerephez jutnak. A sors fintora, hogy ez a kiemelkedő projekt végül nem tudott megvalósulni, így Fathy elképzelésének jelentős része immár csak feltételezés lehet. Ugyanakkor határozott cél, hogy az elérhető dokumentációk alapján a megvalósult épületeket és Fathy kortárs terveit is szem előtt tartva az eredeti elképzelést legalább virtuálisan megjelenítsük, és annak konzekvenciáit tanulmányozzuk.

A helyszíni felmérések és kutatások megkezdésekor tisztában voltunk azazal, hogy a dokumentálással hiánypótló alapkutatást végzünk. Egyrészt az archív adatok mellett pontos képünk lesz az épületekről, ami önmagában értékes, és a publikálás után további elemzéseket tesz lehetővé. Másrészt Fathy szemléletmódját, a saját és mások írásaiban felvázolt építészeti gondolkodásmódját így valóban fel lehet fejteni, mivel nem csak részleges, vagy mások által vélt információkra támaszkodhatunk. Szinte minden esetben

HASSAN FATHY (1900–1989)

A defining name in architectural education, was a role model for several generations. Organized by the Faculty of Architecture of the Budapest University of Technology and Economics, the Hassan Fathy Survey Mission has visited Egypt eight times since the spring of 2015, bringing over more than 40 Hungarian architects and students of architecture to carry out a comprehensive documentation of Hassan Fathy's surviving architectural heritage. In this context, they made drawings and photos of approximately fifty buildings and ruined structures. This study presents the architectural correlations of a couple of particularly significant settlement-size projects, New Gourna and New Baris.

fény derült új információkra, a szó szoros értelmében új adatokra. Ezek feltétlenül szükségesek egy új, Fathyról alkotott kép megalkotásához, illetve az eddigiek árnyalásához. Célul tűztük ki, hogy a dokumentációk és az elemzések nyomán nemcsak az adatokat, azaz a felméréseket közöljük, hanem azok elemzését is. Ennek célszerű módja az eredeti tervek és a megvalósult állapot virtuális modellezése, a tervalternatívák és a valóság közti különbségek elemzése. Szükséges az archív anyagok részletes áttekintése, immár célzottan, a konkrétumok ismeretében, és a felvetődő kérdések mentén. Ehhez közvetlenül járul hozzá az az idén februárban aláírt megállapodás, amely misszióknak és a The Hassan Fathy Collection of the Rare Books and Special Collections Library of the American University in Cairo között kötöttet. Fathy szinte teljes terv- és fotóanyag, felmérési feljegyzései és a könyvtára az említett intézményben kutatható, példásan rendezett és immár általunk is publikálható. Cserébe felméréseink rendezett anyaga is ide kerül majd kutatásunk lezárása után. Az életműhöz mint „big picture”-höz több szál is kapcsolódik a kutatás. Fathyt az új-gournai időszak szakmai munkássága miatt tartjuk kiemelkedő építésznek, így az új eredmények alapján a teljes életmű át-gondolása is indokolt. Mindezt tágabb kontextusban is lehet vizsgálni. Aránytalanul kevés szó esik Fathy kortársairól, különösképp Ramses Wissa Wassef (1911–1974) egyiptomi építészről, akinek figyelemre méltó munkái sok tekintetben Fathy munkáihoz mérhetőek. Itt még jelentős adósságai vannak a kutatásnak. Továbbá egy nagy léptékű, afrikai és közel-keleti kitekintésben is érdemes tanulmányozni azon építészeket, akik Fathy és Wissa Wassef mellett a posztkolonialis építészeten valóban a helyi gyökerek megismerésével, és azok konstruktív továbbgondolásával tudták megújítani. Itt a teljesség igénye nélkül kiemelendő egy magyar származású francia építész, **Laszlo Mester de Parajd** (1949–) nigeri (lásd: Országépítő, 2016/1.), és Charles Boccaro (1940–) tunéziai-francia építész marokkói munkássága, valamint napjaink kiemelkedő kortárs építészete, Diébédó Francis Kéré (1965–), aki Burkina Fasóban és Maliban megvalósított terveivel igazolja a helyi hagyományokon nyugvó kortárs építészeti létjogosultságát.

A posztmodern építészet – egyben Fathy vernakuláris építészeti munkásságának jelentős periódusa – érdeklődésének középpontjában a formák keresése, és azok jelentésének értelmezése állt, miközben az anyag és a szerkezet másodlagos volt. Fathy vernakuláris felfogású építészetében az anyag és a kapcsolódó technológia szerves – tektonikus – egységet alkot, a formák javarészt ebből következnek. A megidézett történeti formákat és archetipikus tereket, továbbá az újszerű funkciók építészeti világát a vályog-építészettel ki tudta fejezni, ebből a szempontból feltétlenül „őszinte” volt a világa. Fathy újra-, illetve átértékelésének alapját a fentiekben kifejtett vernakuláris építészeti munkásság adhatja. Ennek regionális és univerzális kitekintése, a tradicionális gyökerű építészet kortárs felfogása manapság is fontos kérdés. A lehetséges válaszokat a jó és tanulságos példák elemzéséből nyerhetjük. Napjaink izgalmas kérdése ismét az anyagok régi-új szerepe, jóllehet az (építő)anyag sokféle értelmezésben és átértelmezésben van jelen a kortárs építészetben. A közelmúltban jelentette meg Moravánszky Ákos az anyagok metamorfózisával kapcsolatos könyvét, amely a téma történeti és kulturális hátterének feltárása mellett a kortárs építészetben is vizsgálja az anyagok új jelentését és alkalmazását. A téma felfejtése Fathy munkásságával kapcsolatban is vizsgálható. A kutatás további perspektíváját így az új és újszerű információk széles körű vizsgálata, új kontextusokba történő beemelése jelentheti.